

**Seksualno zlostavljanje djece:
Kako se nositi s problemom
i pomoći djetetu?**

- priručnik za roditelje -



Dječji dom „Tić“ Rijeka

Naslov: Seksualno zlostavljanje djece:
Kako se nositi s problemom i pomoći djetetu?
- priručnik za roditelje -

Nakladnik: Dječji dom „Tić“ Rijeka

Uredila: Tamara Žakula

Autorice: Tamara Žakula
Ivana Ćosić Prpić

Tisak: Tiskara Sušak

Naklada: 250 primjeraka

ISBN 978-953-58010-3-0

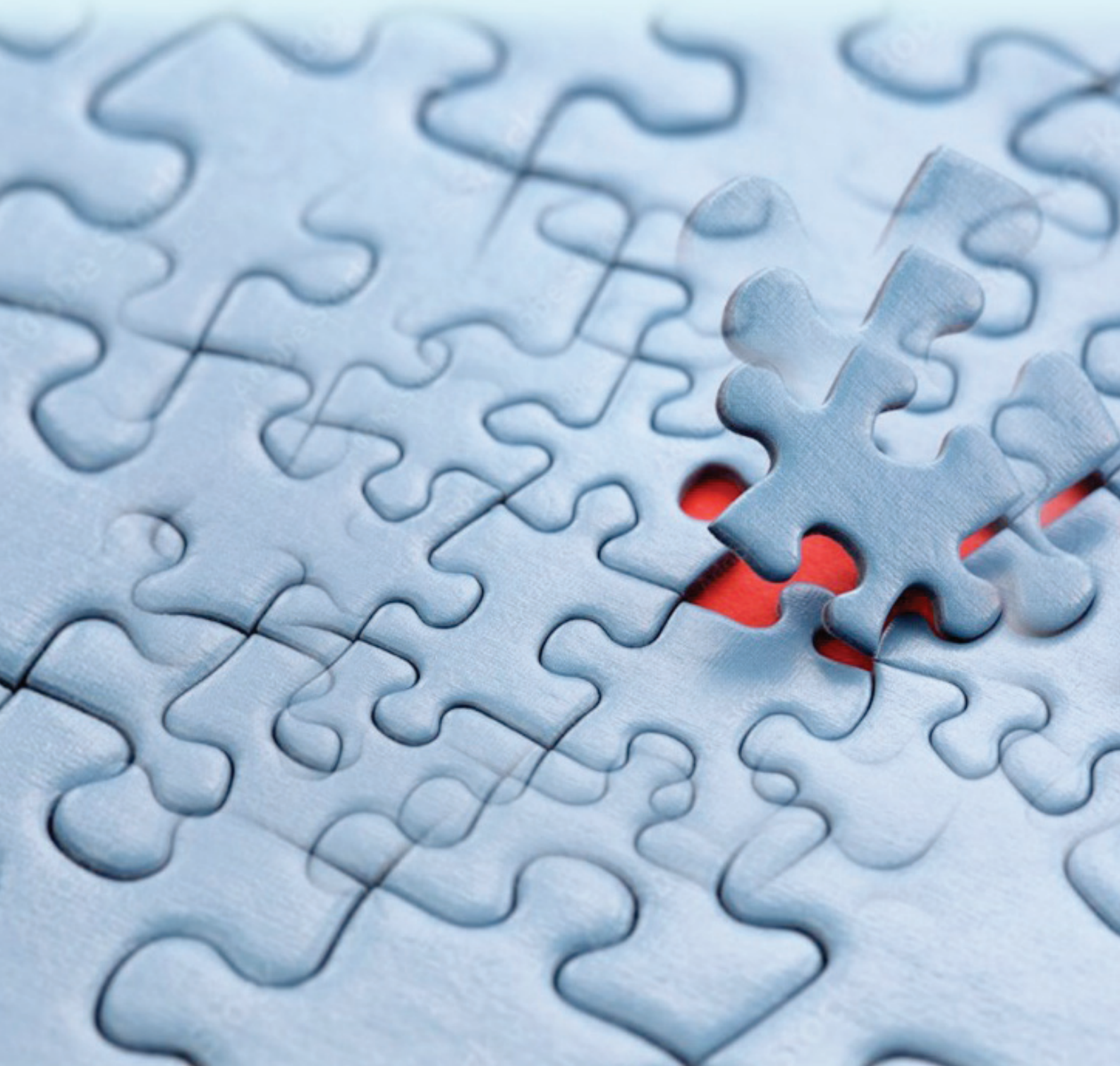
Rijeka, 2023.

Seksualno zlostavljanje djece:

Kako se nositi s problemom i pomoći djetetu?

- priručnik za roditelje -





SADRŽAJ

Uvodna riječ	7
--------------------	---

SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Što je seksualno zlostavljanje djece?	11
Seksualno zlostavljanje putem interneta	13
Kako prepoznati jeli neko ponašanje zlostavljajuće ili nije?	14
Kolika je učestalost seksualnog zlostavljanja?.....	15

OTKRIVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Zašto djeca ne govore o svom iskustvu seksualnog zlostavljanja?	16
Što roditelj može učiniti ukoliko sumnja da je dijete seksualno zlostavljano?.....	17
Kako roditelj može postupiti ukoliko mu dijete povjeri svoje iskustvo seksualnog zlostavljanja? ..	17
Poruke koje djeca trebaju čuti od roditelja	19
Kako prepoznati da je dijete seksualno zlostavljano?.....	20

REAKCIJE, POSLJEDICE I ZNAKOVI SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Kako djeca reagiraju na iskustvo seksualnog zlostavljanja?.....	21
O čemu ovisi kako će dijete reagirati?.....	21
Moguće reakcije djece na seksualno zlostavljanje	22
Koje su posljedice seksualnog zlostavljanja?.....	23
Osjećaji djeteta prema zlostavljaču.....	25

POČINITELJI SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

Tko su počinitelji?.....	26
Incestuozno zlostavljanje.....	26
Tko su pedofili?.....	27
Kako pedofili dolaze u kontakt sa djecom?.....	28

PRIJAVA ZLOSTAVLJANJA I STRUČNI TRETMAN

Što učiniti kod sumnje ili saznanja da je dijete doživjelo seksualno zlostavljanje?.....	29
Kako pomoći djeci koja imaju iskustvo seksualnog zlostavljanja? (stručni tretman).....	30
Što je cilj tretmana?	31
Uključivanje nezlostavljajućeg roditelja u tretman.....	31
Kada je tretman završen?.....	32
Što djeca i mladi misle o tretmanu u koji su bili uključeni?.....	32

PREVENCIJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Važnost prevencije.....	33
Što roditelji mogu učiniti?.....	34
Kako roditelj može razgovarati s djetetom o seksualnom zlostavljanju?.....	38

PORUKA RODITELJIMA.....	42
--------------------------------	-----------

ČESTA PITANJA RODITELJA I ČLANOVA OBITELJI.....	43
--	-----------

DJEČJI DOM „TIĆ“ RIJEKA	48
--------------------------------------	-----------

LITERATURA.....	50
------------------------	-----------

Uvodna riječ

Poštovani roditelji i skrbnici!

Saznanje da je Vaše dijete doživjelo seksualno zlostavljanje uznemirujuće je i može izazvati veliku krizu. Možda će vam isprva biti teško povjerovati ili shvatiti što se zapravo dogodilo. Mnogi su roditelji izjavili da su se, nakon početnog saznanja, morali suočiti s čitavim nizom emocija i da je vijest za njih bila veliki šok jer nije bilo jasnih pokazatelja koji bi ih upozorili na ono što se događa. Prirodno je da ste zbunjeni i imate različite osjećaje, nevjericu, tugu, ljutnju, strah, s kojima se morate nositi, kako Vi tako i Vaše dijete, ali i cijela obitelj. S druge strane, i dijete može pokazivati mnogo kontradiktornih ponašanja i biti puno zbunjujućih emocija, u jednom trenutku ljuto, u sljedećem povučeno i tjeskobno, što kod roditelja može pojačati osjećaj nesigurnosti i bespomoćnosti.

Kao roditelj / skrbnik imate značajnu ulogu u procesu oporavka djeteta i jačanja njegove sposobnosti da se prilagodi ili nosi s poteškoćama. Jedan od najkorisnijih koraka koji možete poduzeti u tom smjeru je pružanje emocionalne i fizičke stabilnosti i utjehe djetetu te edukacija o seksualnom zlostavljanju. Pri tome je važno brinuti o sebi jer jedino tako djetetu možete pružiti umirujuće, podržavajuće i sigurno okruženje koje mu je potrebno. Za početak, ostanite mirni, vjerujte svom djetetu i pružite mu potrebnu sigurnost. Nadamo se da će vam ovaj priručnik u tome pomoći.

U ovom priručniku nastojali smo dati neke osnovne informacije o tome što je seksualno zlostavljanje, kakav utjecaj ima i koje posljedice može ostaviti te kako pomoći djetetu. Također, pripremili smo i neke praktične smjernice o tome kako razgovarati sa djetetom koje je doživjelo seksualno nasilje te pružili odgovore na neka najčešća pitanja roditelja.

Sve u želji da vam pomognemo razumjeti problem i kako se najbolje nositi s njime te vam, u konačnici, pružili podršku da pomognete djetetu. Jer djeca koja su doživjela seksualno zlostavljanje mogu ponovno steći povjerenje, samopouzdanje, nadu i sposobnost stvaranja zdravih odnosa. Najbolje šanse za oporavak imaju ako:

... se svako seksualno zlostavljanje otkrije i zaustavi


... im roditelji vjeruju i podržavaju ih

... se osjećaju sigurno i zaštićeno od daljnjeg zlostavljanja

... dobiju stručnu pomoć i podršku njihovom oporavku.

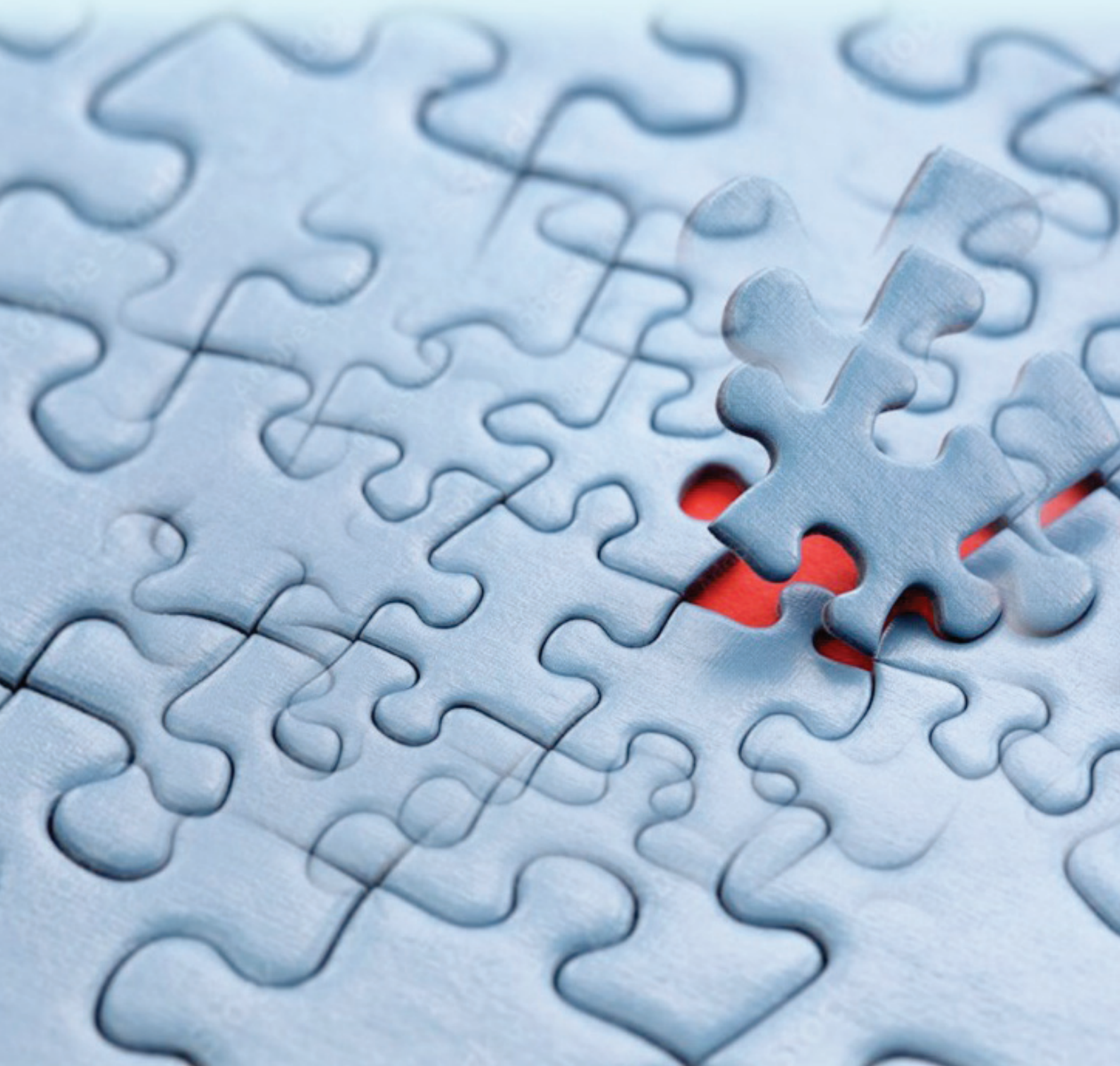
Nadamo se da će Vam ovaj priručnik biti koristan i odgovoriti na neka pitanja koja imate. Za dodatna pitanja, kao i za stručnu podršku djetetu, možete se obratiti u Dječji dom „Tić“ Rijeka.

*mr. Tamara Žakula, prof. psiholog
Ravnateljica Dječjeg doma „Tić“ Rijeka*

A close-up photograph of a pink lotus flower in full bloom, surrounded by large, green lily pads. The flower has many layers of delicate, pink petals, with a prominent white bud-like structure at its base. The background is softly blurred, showing more lily pads and the dark water of the pond.

**'Ja nisam ono što mi se dogodilo,
ja sam ono što sam izabrao postati.'**

– Carl Jung



SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Što je seksualno zlostavljanje djece?

Seksualno zlostavljanje djece odnosi se na uključivanje razvojno nezrelog djeteta i/ili adolescenta u spolne aktivnosti koje **ono ne može u potpunosti shvatiti, za koje nije razvojno pripremljeno i ne može dati zreli pristanak**, odnosno to je svaka vrsta seksualne aktivnosti koja kod djeteta **izaziva nelagodu i koja je protiv njegove volje**. Iz toga proizlazi da seksualno zlostavljanje obuhvaća niz različitih postupaka prema djetetu od strane odrasle osobe, ili maloljetne osobe koja ima moć nad djetetom, a koji mogu varirati u intenzitetu i učestalosti. Mogu uključivati fizički kontakt (genitalni ili oralni), u nekim slučajevima i uz upotrebu sile, ili mogu biti bez fizičkog kontakta; mogu se dogoditi jednokratno ili se odvijati višekratno, tijekom niza godina; mogu uključivati jednog ili više počinitelja te mogu uključivati korištenje tehnologije (npr. fotografiranje ili snimanje seksualnog zlostavljanja i dijeljenje tog sadržaja).

Seksualno nasilje nad djecom obuhvaća:

Seksualno uznemiravanje jedan je od čestih oblika seksualnog nasilja te obuhvaća neželjena spolna ponašanja koja nužno ne uključuju tjelesni dodir, no osobu dovode u neugodan i ponižavajući položaj. Najčešći su oblici takvog ponašanja seksualne primjedbe i prijedlozi, neprikladna pažnja, širenje seksualnih glasina i slično.

Seksualno zlostavljanje podrazumijeva spolni odnos te širok spektar ponašanja koja zadiru u djetetovu seksualnost ili narušavaju spolni integritet kod djeteta koje nije navršilo zakonsku dob za spolnu aktivnost, odnosno stupanje u spolne odnose s djetetom, bilo uz primjenu prisile (sile ili prijetnje), obmane ili prijevare, bilo uz zlouporabu svojih ovlasti ili iskorištavanja teškog položaja ili odnosa zavisnosti djeteta o počinitelju.

Seksualno iskorištavanje oblik je seksualnog zlostavljanja tijekom kojeg dijete pristaje sudjelovati u seksualnim aktivnostima u zamjenu za neke poklone, privilegije, obećanja koja može dobiti od treće osobe, počinitelja ili drugog djeteta. Upravo ta razmjena razlikuje seksualno iskorištavanje od drugih oblika zlostavljanja.

Seksualno zlostavljanje dijeli se na:

Seksualno zlostavljanje sa fizičkim kontaktom uključuje sve oblike zlostavljanja sa fizičkim kontaktom kao što su neprimjereno dodirivanje djeteta, traženje od djeteta da dodiruje zlostavljača i penetracija.

Seksualno zlostavljanje bez fizičkog kontakta odnosi se na sve ostale slučajeve u kojima počinitelj fizički ne dodiruje dijete, a to uključuje vrbovanje, iskorištavanje djeteta za pornografiju, upoznavanje djeteta s pornografijom te pokazivanje putem interneta, seksualno iskorištavanje za zaradu, uhođenje itd.

Seksualno zlostavljanje putem interneta

Posljednjih desetljeća s porastom korištenja interneta i razvojem društvenih mreža, pojavio se novi oblik seksualnog zlostavljanja - elektroničko seksualno zlostavljanje. Odnosi se na svaki oblik seksualnog zlostavljanja koje je povezano s internetskim okruženjem i podrazumijeva svaki neželjeni seksualni komentar izrečen djetetu putem društvenih mreža; slanje ili traženje od djeteta da snimi i pošalje seksualni sadržaj; čuvanje, objavljivanje ili slanje seksualno neprimjerenog sadržaja koji uključuje dijete i/ili ucjenjivanje djeteta objavom seksualnog materijala.

Danas većina djece ima svakodnevni pristup internetu i društvenim mrežama što ih čini dostupnijima potencijalnim zlostavljačima, a internet često može poslužiti kao platforma za upoznavanje žrtava za zlostavljanje. Naime, zlostavljač može *online* vrbovati dijete s namjerom da ga kasnije seksualno zlostavi u stvarnom svijetu.

Vrbovanje putem interneta (*online grooming*) je popularni termin koji se koristi za opisivanje procesa stupanja zlostavljača u kontakt sa djecom putem interneta, upoznavanja i pridobivanja njihovog povjerenja, a s ciljem zlostavljanja.

Nepoznate odrasle osobe pronalaze djecu putem interneta, na društvenim mrežama ili *chatovima*, na videoigricama, lažno im se predstavljaju i počinju manipulacijom graditi prijateljski odnos. U komunikaciji su vrlo pažljivi, brižni i zainteresirani pa djeca često misle da razgovaraju s vršnjakom/injom koji ih razumije i kojem se mogu povjeriti. Često od djeteta traže da njihov odnos ostane u tajnosti kako im roditelji ne bi zabranili komunikaciju. Jednom kad je povjerenje uspostavljeno, zlostavljač počinje sa slanjem neprimjerenog seksualnog sadržaja i traženjem da mu dijete uzvрати porukama,

fotografijama te susretom uživo. Ukoliko dijete odbije, uslijede prijetnje i ucjene zbog kojih djeca u strahu nastavljaju komunikaciju i nikom se ne povjeravaju.

Nakon što se zlostavljanje otkrije, roditelji se često pitaju zašto im se dijete nije povjerilo, osjećaju krivnju i/ili sumnjaju je li dijete zapravo „pristalo“ na zlostavljanje. Važno je znati kako dijete nikad ne može svjesno pristati na zlostavljanje niti na seksualne radnje s odraslom osobom. Dijete može biti žrtva dugog procesa manipulacije kojem je cilj osigurati da se dijete osjeća ugroženo, krivo i prestrašeno i da zbog toga nikome ne otkrije zlostavljanje.

Kako prepoznati jeli neko ponašanje zlostavljajuće ili nije?

Za razlikovanje zlostavljajućih od nezlostavljajućih seksualnih ponašanja ili radnji bitno je **postojanje razlika u moći, znanju i zadovoljenju.**

Postojanje **razlike u moći** proizlazi iz uloga koje imaju zlostavljač i žrtva te iz veće snage i sposobnosti zlostavljača, a ukazuje da zlostavljač kontrolira žrtvu i da seksualni susret nije obostrano započet i izveden.

Razlika u znanju implicira da je zlostavljač ili stariji ili razvojno napredniji ili inteligentniji od žrtve.

Razlika u zadovoljenju proizlazi iz nastojanja zlostavljača da sebe seksualno zadovolji. To znači da cilj aktivnosti nije obostrana seksualna gratifikacija, već je primarna svrha seksualne aktivnosti postizanje zadovoljenja zlostavljača.

Važno je naglasiti da se spolni odnos i bludna radnja s djetetom mlađim od petnaest godina, a onda kad je počinitelj stariji od petnaest godina, i više od tri godine stariji od djeteta, u Republici Hrvatskoj smatraju kaznenim djelima bez obzira na pristanak djeteta. Drugim riječima, smatra se da dijete mlađe od petnaest godina ne može dati pristanak na spolne radnje, već starija osoba u navedenom slučaju dijete iskorištava.

Kolika je učestalost seksualnog zlostavljanja?

Rezultati istraživanja o učestalosti seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu znatno variraju, a te varijacije proizlaze iz različitih definicija seksualnog zlostavljanja i razlika u metodama prikupljanja podataka i ispitanicima. Međutim, danas se stručnjaci uglavnom slažu da je otprilike jedno od petero djece doživjelo neki oblik seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu. Pri tome su djeca s poteškoćama u razvoju ili nekim fizičkim oštećenjima dva do tri puta u većem riziku da budu seksualno zlostavljana.

Smatra se da se tek oko 10% slučajeva seksualnog zlostavljanja otkrije, a još manji postotak bude procesuiran i zlostavljači osuđeni. Češće se otkrivaju slučajevi u kojima je zlostavljač djetetu nepoznat i zlostavljanje se dogodilo jednom ili nekoliko puta dok slučajevi u kojima je zlostavljač djetetu poznata osoba češće ostaju neotkriveni.

OTKRIVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Mnogi roditelji opisali su otkriće da je njihovo dijete seksualno zlostavljano kao veliki šok. Roditelji tada mogu doživjeti značajan psihološki i emocionalni stres, koji može uključivati kombinaciju različitih osjećaja (srama, krivnje, tuge, ljutnje i drugih osjećaja), s kojima im se teško suočiti i nositi.

Kada se zlostavljanje otkrije dijete možda neće ispričati sve što mu se dogodilo ili to neće učiniti odmah. Ono može podijeliti samo dio informacija kako bi testiralo odrasle, vidjelo kako odrasli reagiraju, vjeruju li im ili ne, jesu li ljuti itd. Neke informacije možda neće htjeti podijeliti jer se previše srami ili ih se jednostavno ne sjeti u određenom trenutku.

Zašto djeca ne govore o svom iskustvu seksualnog zlostavljanja?

Neki od razloga zbog kojih djeca ne progovaraju o svom iskustvu seksualnog zlostavljanja mogu biti strah da im se neće vjerovati obzirom da zlostavljači često prijete djetetu ili ga uvjeravaju da mu nitko neće povjerovati. To može biti i strah od posljedica prijave jer ne znaju što slijedi nakon prijave i nemaju kontrolu nad događanjima. Vrlo mala djeca ne govore jer još nemaju sposobnost shvaćanja što im se dogodilo, niti verbalno mogu opisati vlastita iskustva. Također, blizak odnos sa zlostavljačem, briga za obitelj i sram također mogu biti razlozi nepovjeravanja.

Ponekad roditelji imaju saznanja o seksualnom zlostavljanju djeteta, ali ne žele prijaviti iz uvjerenja da će dijete doživjeti još teže traume izazvane pravosudnim postupkom, a počinitelj možda neće biti uhvaćen i kažnjen. Ako se radi o incestu razlog neprijavlivanja može biti sram ili uvjerenje roditelja da će na taj način sačuvati obitelj ili brak.

Što roditelj može učiniti ukoliko sumnja da je dijete seksualno zlostavljano?

U situaciji kada roditelj sumnja da je dijete doživjelo seksualno zlostavljanje dobro je potaknuti dijete na razgovor i dati mu do znanja da će mu roditelj pružiti podršku bez obzira na ono što se događa. Primjer onoga što roditelj može reći djetetu je:

“Izgledaš uzrujano. Stvarno bih volio da mi kažeš brine li te nešto kako bih ti mogao pomoći. Volim te i neću se ljutiti bez obzira što mi kažeš.”

Neka djeca možda nisu spremna na razgovor, ali saznanje da je roditelj tu za njih može im dati povjerenje i sigurnost te ih potaknuti da se povjere.

Kako roditelj može postupiti ukoliko mu dijete povjeri svoje iskustvo seksualnog zlostavljanja?

- Ostati **smiren** (ne pokazivati nevjericu, neodobravanje, iznenađenost ili šokiranost priznanjem, kao ni druge uznemirujuće osjećaje koje roditelj možda ima, a koji kod djeteta mogu stvoriti osjećaj da čini nešto loše te ga potaknuti da se zatvori).
- Pažljivo **saslušati** dijete, **ohrabriti ga** i uvjeriti da je dobro učinilo time što je progovorio o svom iskustvu te da **nije krivo** za to što se dogodilo.
- Djetetu dati do znanja da mu **vjeruje** i pustiti ga da **slobodno izrazi ono što želi reći**, bez da ga prekida. Pitanja postaviti samo kako bi pojasnio nešto što možda ne razumije (pri tome imati na umu da će dijete možda morati ponovno proći ispitivanje u sklopu istrage).

- Biti osjetljiv za djetetove osjećaje, prepoznati ih i uvažiti (npr. dijete koje osjeća sram zbog zlostavljanja može se doimati nesigurnim i zbunjenim tijekom povjeravanja svog iskustva).

Kako se dijete može osjećati?

- nesigurno
- uplašeno
- posramljeno
- iznevjereno ili izdano
- zbunjeno zbog onoga što se dogodilo
- usamljeno i izolirano
- ranjivo
- tupo
- različito od druge djece
- obilježeno ili „prljavo“
- nemoćno
- pomiješanih osjećaja prema zlostavljaču

Kada je seksualno zlostavljanje evidentirano snimkom ili videozapisom, to često dodaje još jedan sloj traumi što djetetu može još više otežati otkrivanje zlostavljanja. Strah od razotkrivanja i nedostatka kontrole nad onim što se događa sa fotografijama ili videozapisima može pridonijeti šutnji djece žrtve na ovaj način.

Ako su uvredljive slike/videozapisi podijeljeni *online*, djeca se mogu osjećati:

- kao da se zlostavljanje stalno ponavlja
- zabrinuto da ih netko može prepoznati
- posramljeno i poniženo
- nemoćno i beznadno u vezi s dijeljenjem njihovih fotografija ili videozapisa na internetu.

Poruke koje djeca trebaju čuti od roditelja:

- U redu je razgovarati o tome što se dogodilo.
- Samo je odrasla osoba kriva za to što se dogodilo. Ti nisi kriv/a.
- Vjerujem ti.
- Možeš mi se povjeriti, što god mi kažeš neću se ljutiti.
- Uzrujan/a sam što se to dogodilo, ali ne trebaš se brinuti za mene. Roditelji se mogu nositi sa svojim osjećajima.
- Poštujem tvoju privatnost, razgovarat ćemo o ovome samo s osobama koje za to moraju znati.
- Volim te bez obzira na sve.
- Ne trebaš se sramiti nečeg što nije tvoja krivnja.
- U redu je kako se osjećaš.
- Znam da je sad teško, s vremenom će postati lakše.
- Prirodno je biti zbunjen/a.
- Jednako si vrijedan/na bez obzira na to što se dogodilo.
- Možeš me pitati što god želiš.
- Kad budeš spreman/na razgovarati, bit ću tu.
- To što se dogodilo nije u redu.
- Nisi jedini/a kojoj se to dogodilo.

Kako prepoznati da je dijete seksualno zlostavljano?

Ponekad roditelji mogu posumnjati da je dijete doživjelo ili doživljava seksualno zlostavljanje, a dijete im se o tome ne povjerava. U nastavku su navedeni neki od znakova koji mogu upućivati na mogućnost da je dijete doživjelo seksualno nasilje (osobito ako je prisutno više znakova istovremeno):

Mlađa djeca	Starija djeca i mladi	I djeca i mladi
<ul style="list-style-type: none"> ● Imitacija seksualnih radnji s igračkama ili drugim predmetima, poput plišanih životinja. ● Ponašanje na razini puno mlađeg djeteta, poput mokrenja u krevet ili sisanja palca. ● Odbijanje skidanja odjeće u odgovarajuće vrijeme (npr. kupanje, odlazak u krevet). ● Spolno prenosive infekcije. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Nezdravi obrasci prehrane ili neuobičajeni dobitak ili gubitak težine. ● Anksioznost ili depresija. ● Promjene u brizi o sebi ili posvećivanje manje pozornosti higijeni. ● Samoozljeđujuće ponašanje ili suicidalne misli. ● Upotreba alkohola ili droga. ● Bježanje od kuće. ● Trudnoća. ● Visoko rizično seksualno ponašanje. ● Posjedovanje novih (skupih) stvari ili novca. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Eksplicitno seksualno znanje koje nije u skladu s djetetovom razvojnom fazom. ● Seksualna fiksacija iskazana verbalno ili kroz crtež. ● Seksualizirano ponašanje neprikladno za djetetovu dob koje se može ispoljiti kroz crtež, seksualnu igru, simulaciju seksualnog odnosa. ● Česte psihosomatske smetnje (glavobolja, bolovi u trbuhu). ● Noćne more, problemi sa spavanjem ili strah od mraka. ● Nagle ili ekstremne promjene raspoloženja (npr. bijes, strah, ljutnja, plač ili povlačenje u sebe). ● Neobjašnjivo izbjegavanje određenih ljudi, mjesta ili aktivnosti. ● Genitalne infekcije, ozljede, krvarenja. ● Česte upale grla, uz poteškoće gutanja i osjećaj gušenja.

Osim navedenih znakova, za rano prepoznavanje seksualnog zlostavljanja djece pomaže poznavanje uobičajenih reakcija djece i uočavanje svakog odstupanja ili promjene.

REAKCIJE, POSLJEDICE I ZNAKOVI

Kako djeca reagiraju na iskustvo seksualnog zlostavljanja?

Djeca koja su doživjela seksualno zlostavljanje mogu pokazivati različite reakcije koje se očituju na emocionalnom, tjelesnom, ponašajnom planu, na planu seksualnosti, socijalnom i kognitivnom funkcioniranju, neurobiološkom planu i sl. Obzirom da seksualno zlostavljanje podrazumijeva širok raspon postupaka prema djetetu i različiti kontekst u kojem se događa, reakcije djece biti će individualne.

O čemu ovisi kako će dijete reagirati?

Nije moguće u potpunosti predvidjeti reakcije na seksualno zlostavljanje. Kako će dijete reagirati ovisi o nizu faktora kao što su razvojna dob djeteta, odnos sa zlostavljačem, trajanje i intenzitet zlostavljanja, osjetljivost i otpornost djeteta, odnos s roditeljima/skrbnicima, obiteljska dinamika te dostupnost pravovremene stručne podrške.

Vjerojatnije je da će posljedice za dijete biti veće i dalekosežnije kada se seksualno zlostavljanje događa od strane djetetu bliske osobe, uključuje silu i/ili genitalni kontakt, traje dulji vremenski period ili se događa u više navrata te kada dijete ne dobije odgovarajuću podršku u obitelji.

Moguće reakcije djece na seksualno zlostavljanje

Reakcije djece mogu biti vrlo različite, a neke od najčešćih su:

- povlačenje iz okoline i izoliranje
- pretjerano uzbuđenje / hiperaktivnost
- glavobolje
- bolovi u trbuhu
- poremećaj obrazaca spavanja (poteškoće s usnivanjem, noćne more koje se ponavljaju,...)
- češći ispadi bijesa
- anksioznost
- depresivnost
- ponašanje samoozljeđivanja
- poteškoće s prehranom (npr. povećanje ili gubitak apetita)
- izbjegavanje određenih osoba
- seksualno znanje, jezik i/ili ponašanja koja su neprikladna za djetetovu dob.

Statistike pokazuju kako u prosjeku 60% do 80% djece koja su doživjela seksualno zlostavljanje u nekom trenutku ima traumatsku reakciju na događaj. Traumatska reakcija uključuje prisutnost simptoma posttraumatskog stresnog događaja, klinički značajno povišenje depresivnosti, anksioznosti, srama i drugih emocionalnih teškoća i nametljivih

misli povezanih sa zlostavljanjem. Nadalje, kao dio traumatske reakcije prepoznaje se pojava seksualiziranih ponašanja koja nisu u skladu s dobi djeteta te drugih poteškoća ponašanja.

S druge strane, kod 20% do 40% djece nisu primjetne promjene u ponašanju i raspoloženju koje bi ukazivale na seksualno zlostavljanje i ne uočavaju se simptomi traumatske reakcije iako neka djeca mogu simptome razviti naknadno tijekom života. Naknadnu pojavu simptoma nazivamo „efekt spavača“.

Koje su posljedice seksualnog zlostavljanja?

I dok neka djeca ne pokazuju uočljive negativne posljedice ili ih pokazuju vrlo slabo, druga djeca mogu imati dalekosežne i dugotrajne posljedice. Posljedice proizlaze iz potencijalne fizičke opasnosti ili prijetnje ili preplavljujućeg događaja te iz dinamike odnosa djeteta sa zlostavljačem koji uključuju izdaju povjerenja, a koje je povezano sa ponašanjem i osjećajem krivnje. U nastavku su navedene neke od najčešćih posljedica seksualnog zlostavljanja.

Traumatska seksualizacija odnosi se na procese u kojima se djetetova seksualnost, uključujući seksualne osjećaje i stavove, uslijed seksualnog zlostavljanja oblikuje na razvojno neprimjeren i disfunkcionalan način. Do traumatske seksualizacije na primjer može doći uslijed opetovanog izlaganja djeteta seksualnom ponašanju zlostavljača koje može doći uslijed opetovanog izlaganja djeteta seksualnom ponašanju zlostavljača koje je neprikladno djetetovom stupnju razvoja ili kroz razmjenu nježnosti, pažnje, povlastica i darova u zamjenu za seksualno ponašanje pa dijete uči koristiti seksualno ponašanje

kao strategiju za manipulaciju drugima da bi zadovoljilo svoje razvojne potrebe. Dijete u kasnijoj životnoj dobi može razviti seksualno problematična i rizična ponašanja pa i samo počiniti seksualno zlostavljanje.

Iznevjerenost se događa kada dijete otkriva da su mu osobe u koje je imalo povjerenja i o kojima je ovisilo direktno naudile ili ga propustile zaštititi. Na primjer, tijekom ili nakon zlostavljanja, dijete može spoznati da ga je osoba kojoj je privržen manipulirala lažima ili se odnosila bešćutno prema njemu. Djeca mogu biti iznevjerena i od strane članova obitelji koji ih nisu zlostavljali, ali ih nisu zaštitili ili im vjerovali, ili su nakon razotkrivanja zlostavljanja promijenili odnos prema njima. Iznevjerenost je veća kada seksualno zlostavljanje počine članovi obitelji ili druge bliske osobe.

Bespomoćnost je osjećaj koji je stvoren kontinuiranim narušavanjem djetetove volje, želja i osjećaja efikasnosti jer su granice djetetovog osobnog prostora i tijela prekršene protiv djetetove volje. To se pojačava uvijek kada zlostavljanje uključuje prisilu i manipulaciju od strane počinitelja te kada djeca vide da su njihovi pokušaji zaustavljanja zlostavljanja onemogućeni, kada osjećaju strah ili se povjeravaju odraslima, ali ih ne mogu pridobiti da im vjeruju ili ih razumiju ili kad shvate kako ih je ovisnost o zlostavljaču zarobila u zlostavljajućoj situaciji.

Stigmatizacija se odnosi na primanje negativnih poruka tijekom iskustva zlostavljanja koje potiču loše osjećaje, sram i krivnju. Te poruke mogu doći izravno od zlostavljača, koji može kriviti žrtvu za aktivnost, ponižavati ju ili krišom prenijeti osjećaj srama zbog njenog ponašanja ili pritisaka za čuvanjem tajne. Nadalje, stigmatizacija može biti pojačana i stavovima koje dijete usvaja na osnovi onog što je samo zaključilo ili čulo od drugih osoba u obitelji ili okolini. U nekim slučajevima poruke mogu biti primljene

kasnije, nakon razotkrivanja zlostavljanja, kada okolina (članovi obitelji, rodbine ili profesionalci) burno reagira ili pak okrivljuje dijete.

Navedene posljedice nisu jedinstvene za svu djecu već mogu varirati. To znači da ne doživljavaju sva djeca jednake posljedice, ali djeca koja imaju podršku obitelji te dobiju pravovremenu stručnu podršku, mogu se oporaviti bez dugoročnih posljedica.

Osjećaji djeteta prema zlostavljaču

Djeca koja su doživjela seksualno zlostavljanje mogu imati različite osjećaje prema osobi koja ih je zlostavljala. Pažnja koju su možda dobivala od zlostavljača i osjećaj da su nekome posebni često može stvoriti veliku povezanost sa zlostavljačem, a što može biti jako zbunjujuće osobito ako imaju neugodne osjećaje zbog samog zlostavljanja.

Osoba koja je zlostavljala dijete zapravo je izmanipulirala i iskorištavala odnos s djetetom kako bi ga zlostavljala. Kroz ovaj proces, dijete se često osjeća kao da je zlostavljanje njegova krivnja i iako je sretno što je zlostavljanje završilo, na neki način dijete može biti zabrinuto za osobu koja ga je zlostavljala. Važno je poštovati djetetove osjećaje prema počinitelju. Pokušaj razuvjeravanja djeteta najvjerojatnije će rezultirati time da ono mora braniti osobu, posebno ako je počinitelj član obitelji.

Također, dijete koje je doživjelo seksualno zlostavljanje može biti zabrinuto za osobu koja ga je zlostavljala i možda želi provjeriti voli li ga osoba još uvijek ili je ljuta na njega, može tražiti oprost zbog razotkrivanja, provjeriti je li osoba dobro te je li netko osobi rekao da ono što je učinila nije u redu.

POČINITELJI SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

Tko su počinitelji?

Djecu mogu seksualno zlostavljati odrasle osobe ili druga djeca koja su, zbog svoje dobi ili stupnja razvoja, u položaju odgovornosti, povjerenja ili moći nad žrtvom.

Istraživanja pokazuju da većinu seksualnih zlostavljača čine muškarci (u 87% do 95% slučajeva), a u manjem postotku žene (u 20% slučajeva). Počinitelji su djetetu poznate osobe u više od 90% slučajeva, a gotovo 80% seksualnog zlostavljanja djece počinjeno je unutar obitelji. Počinitelji dolaze iz svih dijelova društva i svih sredina. Često se drugima čine „normalnima“ i u mnogim slučajevima njihovim prijateljima, rođacima ili kolegama na poslu teško je povjerovati da su zlostavljali dijete.

Razlikujemo incestuozne zlostavljače i pedofile, a istraživanja provedena na odraslim počiniteljima pokazuju da većina njih ima vlastito iskustvo seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, a koje najčešće nije otkriveno.

Incestuozno zlostavljanje

Incest se odnosi na seksualnu aktivnost između osoba u krvnom srodstvu. Incest koji uključuje dijete je poseban oblik seksualnog zlostavljanja koji uključuje obiteljsko zlostavljanje, pri čemu roditelj ili roditeljska figura, kojoj je povjerena briga o djetetu, iskorištava svoju ulogu i postaje zlostavljač.

Seksualno nasilje nad djecom može se dogoditi bilo kada i bilo gdje, ali predstavlja poseban oblik izdaje kada se dogodi od najbližih koji su trebali biti skrbnici i zaštitnici. Obzirom da se incest događa u obiteljskom okruženju, često se teže otkrije od ostalih

oblika seksualnog zlostavljanja jer se djeca ne usude nikome reći što se događa zbog straha od posljedica. Uz to, prisutan je i strah od nepovjerenja ostalih članova obitelji, ali i javnog sramoćenja i raspada obitelji.

Incest se može događati na dva načina. Jedan koji uključuje izravne prijetnje i prisustvo nasilja u odnosu te onaj u čijoj je podlozi manipulacija. U prvom, dugotrajno zlostavljanje omogućava fizička prisila i strah od nasilja u slučaju odbijanja odnosa te eventualne prijave. U drugom obliku, zlostavljač uvjerava dijete kako su seksualne radnje zapravo iskaz ljubavi i naklonosti te se od djeteta očekuje da zadovolji potrebe zlostavljača.

Djeca i odrasli koji su u djetinjstvu doživjeli seksualno zlostavljanje od strane člana obitelji često žive s velikim osjećajem srama i krivnje. Među mlađom djecom, može se činiti da zlostavljanje ne ostavlja posljedice na dijete, pogotovo onda kada se ne događa često i bezbolno je. U tim situacijama, najveći efekt događa se u vrijeme kada dijete dosegne razvojnu dob da može razumjeti događaj i uvidjeti težinu istog.

Tko su pedofili?

Pedofili su odrasle osobe koje imaju seksualni interes prema mlađoj djeci ili djeci prepubertetske dobi, što znači prisutnost snažnih maštanja, seksualnog uzbuđenja ili ponašanja koja uključuju seksualnu aktivnost s djecom. Postoje podaci da je ovaj poremećaj učestaliji kod osoba sa ranim iskustvom doživljenog seksualnog zlostavljanja. Većina osoba s pedofilskim sklonostima su heteroseksualne orijentacije, a mnogi su oženjeni i imaju djecu. Iako se često smatra da su pedofili isključivo muškarci, postoje i žene koje seksualno zlostavljaju djecu. One su najčešće i same bile zlostavljane u djetinjstvu, a žrtve su im često vlastita djeca ili djeca povjerena na čuvanje. Pedofili najčešće stupaju s djecom u kontakt procesom vrbovanja.

Kako pedofili dolaze u kontakt s djecom?

Pedofili najčešće u odnosu sa djecom nisu nasilni već se postepeno približavaju djetetu te pridobivaju povjerenje djeteta i njegove obitelji. Oni na neki način postepeno “zavode” svoju žrtvu. Vrlo često, kroz unaprijed razrađene i dugotrajne strategije, prikupljaju podatke o djetetu i na taj način postepeno postaju dio djetetova života. Upoznavanje djece često se odvija putem interneta koji je osobito pogodan medij koji pedofilima olakšava i upoznavanje i dobivanje informacija od djeteta. Nakon toga počinju smanjivati djetetove inhibicije po pitanju seksualnosti na način da nude djetetu igre i aktivnosti koje uključuju razodijevanje, počinju davati seksualne komentare ili pokazivati djetetu pornografske materijale. Na taj način započinju zlostavljanje.

Veliki dio pedofila će se približiti obiteljima koje su siromašne, roditeljima koji su prezaposleni, samohranim majkama kojima je dobrodošla podrška, obiteljima u kojima je prisutna bolest te obiteljima u kojima se, zbog ovih ili nekih drugih razloga, briga o djeci zanemaruje ili su djeca prepuštena sama sebi. Pedofil tada dolazi kao spasitelj koji nudi pomoć ili podršku, ostavlja dojam ljubazne, dobronamjerne osobe, uvijek spremne uskočiti i pomoći. Ako je žrtva siromašna, primjerice, pedofil će ju pridobiti skupim igračkama, mobitelima, ako je usamljena, pedofil će se postaviti kao prijatelj. U većini slučajeva osoba je pažljiva prema djetetu, igra se i puna je razumijevanja za dijete, ponaša se prijateljski, može nuditi neku vrstu pomoći ili novac, a istovremeno pokušava saznati obiteljske ili djetetove tajne. Kada pedofil na taj način pridobije povjerenje djeteta to mu olakšava da vlastito zlostavljajuće ponašanje drži u tajnosti, nekada ucjenama i zastrašivanjem djeteta.

PRIJAVA ZLOSTAVLJANJA I STRUČNI TRETMAN

Što učiniti kod sumnje ili saznanja da je dijete doživjelo seksualno zlostavljanje?

Svaka osoba koja ima saznanje o seksualnom zlostavljanju ili sumnja da je neko dijete izloženo neprimjerenom seksualnom ponašanju dužna je o istome obavijestiti Zavod za socijalni rad i policiju. Također, svaka osoba koja u svom stručnom radu dođe do informacija koje upućuju na to da je dijete žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, seksualnog uznemiravanja, korištenja za pornografski sadržaj i slično, obvezna je o tome izvijestiti nadležne institucije.

Nadležne institucije dužne su postupati u slučaju svake sumnje da je dijete u riziku ili već postalo žrtva seksualnog zlostavljanja s ciljem da se dijete zaštiti i dobije potrebnu podršku, a zlostavljanje zaustavi. Postoje dva protokola koje je Vlada Republike Hrvatske donijela, a pomoću kojih se štiti seksualni integritet djece: Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece i Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja. Zavod za socijalni rad uključuje se u slučajeve u kojima su djeca i maloljetnici žrtve ili počinitelji s ciljem prikupljanja podataka o obiteljskim prilikama i okolnostima slučaja, izricanja mjera obiteljsko-pravne zaštite i sudjelovanja u eventualnim sudskim procesima. Kada policija zaprimi prijavu o seksualnom nasilju, policijski službenici ispituju dijete u prisutnosti roditelja (koji nije osumnjičen za zlostavljanje), a ako roditelj nije dostupan, razgovoru prisustvuje stručni djelatnik Zavoda za socijalni rad.

U daljnjem sudskom procesu roditelji i djeca dužni su odazvati se sudskom pozivu kao svjedoci. O uvjetima saslušanja djeteta odlučuje sudac, a podatke od djeteta prikuplja

stručni suradnik suda. Pritom su svi djelatnici koji sudjeluju u prikupljanju dokaza dužni postupati s djetetom uzimajući u obzir njegove individualne karakteristike i s ciljem izbjegavanja daljnje traumatizacije. U slučaju da sud procijeni potrebu, može uputiti dijete na dodatne medicinske preglede s ciljem prikupljanja dodatnih dokaza. Također, medicinske preglede važno je obaviti i s ciljem zaštite zdravlja djeteta. Po završetku sudskog procesa roditelj, u ime djeteta, ima pravo dobiti sudsku presudu.

Jednom kad je završen proces prikupljanja podataka pri Zavodu za socijalni rad te kad je dijete prošlo kroz istražni postupak, poželjno je uključiti dijete u psihološki tretman kako bi dobilo potrebnu podršku i mogućnost prorade iskustva seksualnog zlostavljanja. S obzirom da je cijela situacija iznimno stresna i za roditelje, važno da je i oni, ukoliko prepoznaju potrebu, dobiju adekvatnu stručnu podršku i tretman.

Kako pomoći djeci koja imaju iskustvo seksualnog zlostavljanja? (stručni tretman)

Stručni tretman seksualno zlostavljanog djeteta je važan aspekt oporavka djeteta, a brojna istraživanja ukazala su na mnoge pozitivne efekte kod djece koja su bila uključena u tretman, u odnosu na djecu koja nisu bila uključena u tretman.

Prije uključivanja u tretman, a neposredno nakon razotkrivanja zlostavljanja, djetetu je neophodno osigurati zaštitu od daljnjeg zlostavljanja kroz izdvajanje iz zlostavljajuće sredine i osiguravanjem dugotrajno sigurne okoline za njegov daljnji razvoj. Također, nije uputno dijete uključiti u tretman radi saniranja posljedica zlostavljanja prije završetka istražnih radnji i djetetovog svjedočenja na sudu, osim kod onih slučajeva u kojima dijete iskazuje snažnu emocionalnu i/ili traumatsku reakciju.

Što je cilj tretmana?

Uključivanjem djeteta u stručni tretman nastoje se smanjiti poteškoće povezane s traumom, korištenjem različitih tehnika, u sigurnoj okolini i uz podršku. Na taj se način djetetu omogućuje da izrazi, razumije i osmisli osjećaje vezane uz zlostavljanje i zlostavljača te da se suoči s brojnim reakcijama koje mogu biti vezane uz zlostavljanje.

Činjenica je da gotovo jedna trećina djece koja su doživjela seksualno zlostavljanje uopće ne razvije simptome te oni ne zahtijevaju tretman usmjeren na posljedice već im je važno osigurati mogućnost da o svojim negativnim iskustvima govore kao i da im se osigura adekvatna edukaciju o seksualnosti, prirodi i rizicima seksualnog zlostavljanja.

Krajnji cilj tretmana za dijete nije zaboraviti zlostavljanje, nego pomoći djetetu da taj događaj i iskustvo ugradi u svoje cjelokupno životno iskustvo, kako zbog prisjećanja na događaj ne bi bilo „izbačeno iz ravnoteže“. U tom segmentu, a kao dio tretmana djeteta, važan je i stručni rad sa nezlostavljajućim roditeljem.

Uključivanje nezlostavljajućeg roditelja u tretman

Izloženost djeteta traumatskom događaju smatra se traumom i za roditelja odnosno cijelu obitelj, a samim time i roditeljska uvjerenja i reakcije mogu značajno utjecati na djetetov doživljaj traume te ishod tretmana i oporavak. Zbog toga je važno i nezlostavljajuće roditelje aktivno uključiti u tretman djece.

U okviru tretmana djeteta često se osim individualnih susreta s djetetom, provode susreti s roditeljima te zajednički susreti djeteta s roditeljima. Samostalni susreti s roditeljima pružaju im mogućnost da jasnije sagledaju i prepoznaju djetetove specifične potrebe u kontekstu proživljenog iskustva i mogućnost njihovog zadovoljenja te prepoznaju svoje

snage i eventualne propuste. Zajednički susreti roditelja i djeteta omogućuju njihovo bolje međusobno razumijevanje i komunikaciju, rekonstrukciju iracionalnih vjerovanja djeteta i roditelja te uspostavljanje odnosa povjerenja i osjećaja sigurnosti.

Kada je tretman završen?

Tretman je završen kada je smanjen intenzitet djetetovih simptoma tako da više ne ometa prilagođeno funkcioniranje. Dijete bi u tom trenutku trebalo biti sposobno razgovarati o sadržajima povezanim sa zlostavljanjem uz minimalnu emocionalnu neugodu, ne bi smjelo pokazivati paralizu ponašanja ni spolno opterećena ponašanja i moralo bi imati jasnu predodžbu o tome da nije krivo ni odgovorno za zlostavljanje.

Na kraju tretmana, stručnjak može predvidjeti potencijalne kritične situacije u budućnosti (početak puberteta, razvoj intimnih odnosa itd.) koje mogu pogodovati ponovnom pojavljivanju simptoma, a tada je moguće ponovo dobiti stručnu podršku.

Što djeca i mladi misle o tretmanu u koji su bili uključeni?

Djeca i mladi koji su bili uključeni u tretman ističu da psiholog mora biti dostupan, neosuđujući i nedirektivan. Cijene otvoren razgovor, povjerenje i diskreciju. Mnoga djeca i mladi izvještavaju da ne vole razgovarati o detaljima zlostavljanja, ali žele da ih psiholog čuje, ozbiljno doživi i vjeruje im. Žele i prostor za humor.

Pravovremena i adekvatna intervencija stručnjaka može imati povoljan i dugotrajno pozitivan utjecaj na dijete i njegovu obitelj. Izostane li potrebna pomoć, iskustvo zlostavljanja može utjecati na cjelokupni razvoj djeteta.

PREVENCIJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Važnost prevencije

Određenim postupcima društvo može smanjiti vjerojatnost da se zlostavljanje dogodi ili ponovi u budućnosti. Pri tome znanja i informacije o specifičnostima seksualnog zlostavljanja mogu biti korisna kako bi djetetu osigurali sigurno okruženje odrastanja te na vrijeme prepoznali opasnost i zaštitili dijete, a upravo je to jedan od ciljeva ovog priručnika.

Odgovornost roditelja u kontekstu prevencije seksualnog zlostavljanja dio je svakodnevnog odgoja i brige o djeci i podrazumijeva:

- pripremu djeteta za svakodnevni život
- učenje o potencijalno opasnim situacijama i kako odgovoriti na njih te
- ukazivanje na važnost otkrivanja seksualnog zlostavljanja i ohrabivanje na traženje pomoći.

Što roditelji mogu učiniti?

Odvojiti vrijeme za razgovor.

Roditelj svakog dana može odvojiti dio vremena za razgovor sa svojim djetetom. Prekinuti ono što radi da bi stvarno čuo dijete. Na taj način daje poruku djetetu da može razgovarati s roditeljem o bilo čemu, i o dobrim stvarima kao i onim koje ga brinu ili zbunjuju te da će ga roditelj saslušati i razumjeti. Dobra komunikacija osigurava veću vjerojatnost da će se dijete povjeriti ako nešto nije u redu, čak i onda kada mu je o tome teško razgovarati.

Razgovarati o sigurnosti.

Roditelji mogu od malih nogu poučavati dijete o sigurnosti, o tome što znači biti siguran te o tjelesnim signalima koji im govore kada nešto nije u redu ili kada se ne osjećaju sigurno (npr. znojni dlanovi, „leptirići u trbuhu“) te ga poučiti različitim osjećajima koje postoje kako bi znalo imenovati svoje osjećaje i reći roditelju jasno kako se osjeća.

Roditelj također može djetetu dati do znanja da odrasli ljudi nisu uvijek u pravu i ne rade uvijek ispravne stvari te da je bitno da dijete uvijek vjeruje svojim osjećajima.

Poučiti dijete o njegovom tijelu.

Iako se seksualno zlostavljanje od strane nepoznatih osoba događa, većinu počinji netko koga dijete ili obitelj poznaje i kome vjeruje. Stoga je dobro da roditelj pouči dijete o tome da je njegovo tijelo privatno, da nije u redu da drugi diraju njegove intimne dijelove tijela (one prekrivene donjim rubljem) kao ni da dijete dodiruje tuđe intimne dijelove. Također, roditelj može poučiti dijete kako reći „Ne“ ili „Prestani“ glasnim i jasnim glasom svaki puta kada mu netko učini nešto što mu se ne sviđa ili dijete to ne želi te potaknuti

dijete da to odmah kaže roditelju ili nekome kome vjeruje, jer neželjeno dodirivanje nikada ne treba držati u tajnosti.

Izgraditi snažne granice.

Poželjno je da roditelji imaju jasne granice vezano za osobnu privatnost u svom domu kako bi dijete naučilo da je to normalan dio života. To uključuje:

- uočavanje i poštivanje kada dijete ne želi fizički kontakt (neka djeca jasno mogu reći „Ne“, neka se mogu povući iz zagrljaja ili maženja, a neka djeca mogu ostati u fizičkom kontaktu bez iskazivanja neugode)
- ne tjeranje djeteta da poljubi ili zagrli neku osobu ako to ne želi
- poštivanje djetetove privatnosti u toaletu ili kupaoni (ukoliko nema prepreka za sigurnost djeteta).

Zlostavljaču je teže nauditi djetetu koje zna i može postaviti svoje granice.

Stvoriti sigurnosne mreže.

Roditelj u neobaveznom razgovoru može pomoći svom djetetu da identificira osobe s kojima se osjeća sigurno i kojima se može obratiti u slučaju potrebe (npr. članovi obitelji, učitelji ili drugi) te da zna kako ih može kontaktirati.

Poučiti dijete sigurnosti na javnim mjestima.

Roditelj može poučiti dijete da izbjegava rizične situacije kada je izvan doma. Primjerice, ukoliko dijete samo pješači do škole dobro mu je skrenuti pažnju da hoda s prijateljima ili putevima gdje ima i drugih ljudi, da uđe u trgovinu ako se uplaši, a ako je jako uplašeno da zamoli prodavača da nazove osobu od povjerenja. Važno je poučiti dijete o rizičnim situacijama, a ne o opasnim ljudima.

Biti svjestan rizika i znakova upozorenja

Važno je da je roditelj svjestan okoline i okolnosti u kojima dijete boravi i odrasta kako bi mogao prepoznati sve negativne utjecaje. Neki od znakova upozorenja mogu biti ukoliko neka odrasla osoba ili dijete:

- često želi provoditi vrijeme s malom djecom, a ne s odraslima ili djecom svoje dobi
- ne poštuje djetetov osobni prostor, postavlja neprimjerena pitanja ili ignorira dijete kada kaže 'Ne' poljupcu, dodiru ili šakljanju
- razgovara s djetetom na neprimjeren način (priča o seksu ili iznosi neprimjerene šale i viceve)
- prikazuje djetetu sadržaje (slike, video zapise, fotografije) neprimjerenog sadržaja
- daje opaske o djetetovom tijelu u razvoju, ismijava njegove intimne dijelove tijela ili govori o djetetu u seksualnim terminima („seksi“, „zavodljivo“)
- često nudi čuvanje djeteta u privatnom okruženju
- traži posebno prijateljstvo s djetetom, želi biti nasamo s njim i pokušava roditelja isključiti iz njihovih interakcija
- traži od djeteta da čuva tajne
- previše je velikodušan u iskazivanju privrženosti ili darovima
- dijeli alkohol ili drogu s djetetom.

Imati nadzor nad korištenjem suvremenih tehnologija

Roditelji prirodno nadziru ponašanje djece u stvarnom svijetu (s kime se dijete igra u parku, ide u kino), no kada su suvremene tehnologije u pitanju, mnogi roditelji djecu prepuštaju virtualnom svijetu bez ikakvog nadzora. Istraživanja pokazuju da većina djece i mladih pristupa internetu iz svojih soba ili putem mobilnih telefona, da djeca mlađa od potrebne dobi imaju otvorene profile na društvenim mrežama ili koriste profile drugih osoba iz okoline, kao i da roditelji nemaju nadzor nad onim što njihova djeca rade dok su

na internetu (kakve stranice posjećuju, s kime se dopisuju, kako se ponašaju, zlostavljaju li drugu djecu ili su sama zlostavljana). Osim što je potreban nadzor roditelja nad onim što djeca rade dok su na internetu, djeci i mladima potrebno je objasniti pravila ponašanja u virtualnom svijetu.

Djeca često ne razmišljaju da sadržaj koji šalju prijateljima ili simpatiji može biti proslijeđen i zloupotrijebljen, da profili mogu biti lažni i u vlasništvu odraslih osoba koje se lažno predstavljaju, da uređaj može biti izgubljen i podaci ukradeni, itd. Stoga je važno da takve informacije dobiju od odraslih osoba od povjerenja, primarno roditelja i skrbnika.

S druge strane, uobičajeno je da tinejdžeri pružaju otpor roditeljskom nadzoru i provjeravanju njihovih profila i poruka. Stoga je u toj dobi djeci najpotrebnije pružati provjerene informacije te imati otvorenu komunikaciju u kojoj se dijete može roditelju obratiti bez straha od osude sa svim pitanjima ili problemima s kojima se susretnu.

Djeci i mladima potrebno je objasniti pravila ponašanja u virtualnom svijetu na isti način kako ih poučavamo pravilima u stvarnom životu, pomoći im u razvijanju vještina i znanja kako se sigurno koristiti internetom, ali i kako prepoznati nasilje, kako ga ne činiti te kako se s njim nositi ako se dogodi.

Neka od pravila ponašanja, osobito na društvenim mrežama:

- ne dijeljenje privatnih podataka
- razumijevanje da ljudi na internetu možda nisu onakvi kakvima se čine ili predstavljaju
- ne pristajanje na upoznavanje novih online prijatelja bez znanja roditelja
- ne dijeljenje osobnih fotografija zbog gubitka kontrole nad podijeljenim sadržajem
- poticanje djeteta da obavijesti roditelja ukoliko dobije pozive, poruke ili bilo što zbog čega se osjeća nelagodno, čak i od prijatelja.

Sve društvene mreže imaju donju dobnu granicu za otvaranje osobnog profila. Za većinu mreža to je 13 godina starosti, dok je za neke dobna granica 16 ili 18 godina. Preporučene granice postoje jer se smatra da su djeca ispod te granice premlada da bi razumjela funkcioniranje i postojeće rizike.

Kako roditelj može razgovarati s djetetom o seksualnom zlostavljanju?

Razgovor s djecom o seksualnom zlostavljanju i njegovoj prevenciji je najučinkovitija mjera prevencije koju roditelj može inicirati. Velik broj roditelja iskazuje kako želi biti primarna osoba u educiranju djece, međutim samo mali broj roditelja zaista razgovara o seksualnosti i prevenciji seksualnog zlostavljanja sa svojom djecom. Čak i kada roditelji pokušavaju razgovarati o tome, često koriste preopćenite ili nejasne termine pa djeci ostaje nejasno koja je zapravo bila tema razgovora. Iz tog razloga u nastavku donosimo neke smjernice i ideje koje roditelju mogu pomoći da porazgovara sa djetetom i pruži mu potrebne informacije u vezi sa razumijevanjem i zaštitom od seksualnog zlostavljanja.

Što je seksualno zlostavljanje djece?

„Seksualno zlostavljanje djece je kad neka odrasla osoba ili netko stariji od tebe dodiruje tvoje intimne dijelove. Osoba koja to čini je seksualni zlostavljač.

Nekada djeca čak nisu ni sigurna jesu li zlostavljana ili nisu!

Ponekad zlostavljač pita dijete da dodiruje svoje intimne dijelove. To može činiti tako što se pretvara da je to samo igra, ili djetetu može dati novac ili igrice, ali može prijetiti i zastrašivati ili to činiti na silu.

Zlostavljač može biti netko koga dijete pozna, kao što je to rođak ili bliski obiteljski prijatelj ili susjed. Ali to može biti i potpuni stranac.

I ono što je bitno: Seksualno zlostavljanje je uvijek nešto loše i uvijek je odrasla osoba kriva za to.“

Tko je seksualno zlostavljan?

„Nažalost, seksualno zlostavljanje se događa mnogoj djeci, i dječacima i djevojčicama svih uzrasta. Nema veze je li dijete dobar ili loš učenik u školi, da li se voli družiti s prijateljima ili se više igrati samo, je li bogato ili siromašno.

Važna stvar koju treba zapamtiti je da za seksualno zlostavljali nikada nije krivo dijete, bez obzira što ono mislilo i napravilo.“

Tko seksualno zlostavlja djecu?

„Teško je razumjeti zašto bi netko seksualno zlostavljao djecu. Postoji puno razloga:

- *neke odrasle osobe imaju seksualne osjećaje za djecu koje većina ljudi nema*
- *neki zlostavljači seksualno zlostavljaju dijete iako znaju da to nije u redu*
- *neki zlostavljači čak koriste trikove ili plaše djecu, tako da oni mogu dobiti ono što žele.*

Zlostavljača se ne može prepoznati po njegovom izgledu, ponašanju ili odijevanju. Većina seksualnih zlostavljača su muškarci, ali nekada i žene seksualno zlostavljaju djecu.

No, iako postoje ljudi koji zlostavljaju djecu, postoji mnogo više ljudi koji djecu dodiruju na OK način i djeca se zbog toga ne osjećaju neugodno.“

Kako se djeca osjećaju kad su zlostavljana?

„Osjećaji koje djeca imaju kada su seksualno zlostavljana nekad su teško razumljivi jer se djeca ponekad, zbog takvih dodira mogu osjećati dobro, to im se čak može i sviđati, a također mogu i voljeti osobu koja im to čini. Neka djeca osjećaju se stvarno ljuta na osobu ili imaju strah od nje, a neka se djeca čak osjećaju krivima zbog toga što im se dogodilo. I to je prirodno da imaju puno različitih osjećaja o zlostavljanju.

Ponekad ti osjećaji mogu utjecati na to kako se djeca ponašaju. Na primjer, djeca koja su prestrašena možda ne žele spavati sama ili jednostavno ne žele biti sama. Djeca koja osjećaju veliku ljutnju mogu ulaziti u konflikte, svađe ili tučnjave. A neka djeca se osjećaju jako tužno i samo žele plakati cijelo vrijeme. Djeca se stvarno mogu različito osjećati i može im jako pomoći kada razgovaraju o svim tim osjećajima.”

Zašto djeca nerado govore o svom iskustvu zlostavljanja?

„Ponekad je teško razumjeti zašto djeca ne govore o tome da su zlostavljana. Može biti puno razloga. Ponekad, zato što im je zlostavljač rekao da je to njihova „tajna“ i da o tome ne smiju nikome govoriti. Ponekad zlostavljač prijeti i kaže da će povrijediti dijete ako nekome kaže ili učiniti nešto njegovom ljubimcu ili nekoj bliskoj osobi.

Zlostavljač nekad može reći djetetu da mu nitko neće vjerovati ako kaže za zlostavljanje.

A ponekad djeca ne žele reći jer se srame ili im je neugodno ili se boje da će, ako nekome i kažu, samo izazvati probleme.”

Točno imenovanje dijelova tijela

„Tvoje tijelo je vrlo posebno i ono pripada samo tebi.

Postoje različiti dijelova tijela - neki dijelovi tvojeg tijela ne trebaju odjeću cijelo vrijeme, ali ostali dijelovi trebaju odjeću većinu vremena, čak i kada se na primjer kupaš u moru. To su intimni dijelovi tijela.”

Dobri i loši dodiri

„Ponekad ljudi imaju razloga dotaknuti tvoje intimne dijelove tijela. Na primjer, liječnik ili medicinska sestra može dotaknuti tvoje intimne dijelove tijekom pregleda. Ponekad su tvoji roditelji možda morali dotaknuti tvoje intimne dijelove kada su ti stavljali lijek (npr. čepić za snižavanje temperature).

Ali, nitko ne bi trebao dirati tvoje intimne dijelove iz drugih razloga, čak niti ako je to netko koga poznaš i koga voliš.

Ako se osjećaš smiješno, čudno ili neugodno zbog načina na koji te netko dira, možeš reći toj osobi „NE!“. Također, trebaš reći i nekoj odrasloj osobi o onome što se dogodilo – to može biti roditelj ili rođak ili učitelj ili prijatelj, netko u koga imaš povjerenja. Zapamti, tri su stvari koje trebaš učiniti ako netko pokuša dotaknuti tvoje intimne dijelove:

- 1. Reći „Ne“.*
- 2. Maknuti se od te osobe.*
- 3. Reći odrasloj osobi kojoj vjeruješ o onom što se dogodilo.*

I nikada se nemoj bojati reći što se dogodilo i govori o tome dok god te netko ne čuje!”

Sigurnost (pomaže djeci da utvrde sigurnosni plan za potencijalno opasne situacije):

“U situaciji kada si prestrašen ili osjećaš strah da će se nešto loše dogoditi možeš se obratiti odraslim osobama s kojima se osjećaš sigurno, možda susjedu ili učitelju u školi?”

Ako se nešto loše događa ili ako si zabrinut ili se osjećaš nesigurno, to su ljudi kojima to trebaš reći.”

PORUKA RODITELJIMA

Prirodno je da ćete mnogo svojeg vremena i energije usmjeriti pomažući svom djetetu, ali ne zaboravite brinuti o sebi. Briga o sebi pomoći će vam da djetetu pružite svu potrebnu pažnju, a svoje reakcije držite pod kontrolom.

Kako to možete postići?

- Odvojite vrijeme za sebe.
- Potražite stručnu podršku.
- Pronađite osobu s kojom možete razgovarati, prijatelja ili člana obitelji, ali ih nemojte preopteretiti razgovorom o zlostavljanju.
- Idite „dan po dan“.
- Vodite dnevnik u kojem možete iznijeti svoje osjećaje.
- Bavite se nekom tjelesnom aktivnošću (trčanje, hodanje, vožnja biciklom) da se oslobodite od stresa.
- Uključite se na tečaj opuštanja ili vježbanja.
- Osigurajte si vrijeme kada možete slušati glazbu, pisati pjesme, voditi dnevnik, crtati, slikati.
- Otiđite u kino ili kazalište na predstavu (veselu!).
- Boravite u prirodi, vrtu.
- I nemojte osjećati krivnju ako uzmete vrijeme za sebe i pri tom se dobro zabavite. Opušteniji, sretniji roditelj biti će snažnija podrška djetetu u nevolji od roditelja koji je dozvolio da ga teški osjećaji savladaju.

Ako ste i sami bili zlostavljani kao dijete i ova situacija vraća uznemirujuća sjećanja i osjećaje potražite stručnu podršku. Iskustva vašeg djeteta ne moraju nužno biti ista kao vaša, dijete može reagirati na drugačiji način i imati drugačije osjećaje stoga odvojite vlastito iskustvo od iskustva djeteta.

ČESTA PITANJA RODITELJA I ČLANOVA OBITELJI

Kada sam prvi put čuo za seksualno zlostavljanje, nisam reagirao kako sam trebao, što mogu učiniti?

Kad su u šoku, ljudi reagiraju na različite načine i to je razumljivo. Neke obuzme ljutnja, druge tuga. Roditelj, ako je zabrinut zbog svoje početne reakcije, može o tome porazgovarati sa svojim djetetom i objasniti mu da je isprva bio u stanju šoka, ali da se sada osjeća smirenije i lakše se nosi sa situacijom.

Kako bi bilo ispravno reagirati?

Ne postoji ispravna ili pogrešna reakcija. Svaki roditelj može doživjeti širok raspon reakcija i osjećaja, a neke uobičajene reakcije su:

- **Bijes i ljutnja** na zlostavljača jer je povrijedio dijete, frustracija jer dijete nije reklo za zlostavljanje ili ljutnja na dijete jer je otkrilo zlostavljanje.
- **Anksioznost i zabrinutost** hoće li na „pravi“ način odgovoriti djetetu i pružiti mu adekvatnu podršku, hoće li se ispravno postaviti prema zlostavljaču.
- **Strah** da će zlostavljač ponovno pronaći način da naudi djetetu.
- **Tuga** zbog svog djeteta, svoje obitelji ili sebe.
- **Šok i nevjerica** povezane sa razotkrivanjem zlostavljanja, ukoliko roditelj prije toga nije imao nikakvih saznanja.

Jesam li ja kriv/a?

Odgovornost za zlostavljanje djeteta u potpunosti leži na zlostavljaču.

Mnogi roditelji izjavili su kako su, u početnom periodu suočavanja s onim što se dogodilo njihovom djetetu, bili skloni preispitivanju, a ponekad i okrivljavanju samih sebe. Poželjno je takve osjećaje prevladati razgovorom s osobom od povjerenja ili stručnjakom.

Je li moje dijete krivo?

Ne, dijete nikada nije krivo. Najčešće zlostavljač uloži puno truda kako bi prebacio odgovornost sa sebe na druge, no za zlostavljanje je odgovoran isključivo zlostavljač.

Kad sam prvi put čula za seksualno zlostavljanje, bila sam smirena i mogla sam se nositi sa situacijom. Kako vrijeme prolazi imam osjećaj da se više ne snalazim. Je li to normalno?

Ljudi na različite načine reagiraju na stresne situacije. Ponekad se reakcija na otkriće zlostavljanja može usporediti s reakcijom tugovanja kod gubitka bliske osobe, u smislu da se osoba u početku može osjećati obamrlo i tupo, ali s vremenom može početi osjećati emocije povezane sa situacijom. U tom smislu važna je briga o sebi.

Hoće li seksualno zlostavljanje ostaviti posljedice na buduće odnose djeteta s drugim ljudima?

Kod seksualnog zlostavljanja povjerenje je iznevjereno i to može utjecati na sposobnost djeteta da se osjeća sigurno u blizini drugih ljudi. U početnom periodu dijete može imati povećanu potrebu za društvom ljudi od povjerenja te tražiti njihovu dodatnu pažnju, može ih testirati i tražiti dokaze da im može vjerovati. Svako je dijete drugačije i mnogi problemi koji se mogu pojaviti mogu se ublažiti trajnom podrškom zaštitničkih osoba. Zajedničko vrijeme djeteta i roditelja te njegovanje otvorene komunikacije u vezi s neutralnim temama kao što su prijatelji, hobiji itd., djetetu će olakšati razgovor o težim temama, kao što su njegovi osjećaji o seksualnom zlostavljanju, što će pozitivno djelovati na izgradnju zdravih odnosa sa drugim ljudima.

Hoće li dijete moći izgraditi normalne romantične odnose kada za to dođe vrijeme?

Osoba koja je zlostavljala dijete zlopotrijebila je svoju moć u neravnopravnom odnosu, a za mlade je važno da dobiju jasnu poruku da svaki romantični i seksualni odnos treba biti uz obostrani pristanak i poštovanje obje uključene strane. Adekvatna i pravovremena podrška roditelja i/ili stručnjaka osigurava da dijete u budućnosti može razviti zdrave romantične odnose.

Zašto neki članovi moje obitelji ili prijatelji ne vjeruju da se zlostavljanje dogodilo?

Ponekad prijatelji ili članovi obitelj ne žele prihvatiti, poriču ili ne vjeruju što se dogodilo djetetu. Iako to može biti iznimno uznemirujuće za roditelje i ponekad uključuje gubitak prijateljstva i odnosa, najvažnije je da je vaše dijete sigurno i da mu vjeruju roditelji i oni koji svakodnevno skrbe o njemu.

Hoće li moje dijete izrasti u zlostavljača?

Većina djece koja su bila zlostavljana neće zlostavljati druge. Međutim, ako je dijete zbunjeno u vezi s primjerenim seksualnim ponašanjem onda se to može i treba riješiti unutar obitelji ili uz pomoć stručnjaka kako kod djeteta ne bi ostavilo posljedice na način da ponovo bude žrtva ili počinitelj seksualnog zlostavljanja.

Proces prijavljivanja zlostavljanja i osiguravanja sigurnosti djeteta šalje važnu poruku djetetu da je neprikladno i zabranjeno spolno uznemiravati dijete ili ga uključivati u bilo kakve aktivnosti koje mu nisu ugodne, te da sva djeca imaju pravo biti sigurna.

Što trebam učiniti ako se dijete ponaša seksualizirano?

Seksualna radoznalost i ponašanje djece prirodan je i zdrav dio njihova razvoja. Interes za seksualno istraživanje može varirati od djeteta do djeteta i može se pojaviti u ranoj dobi kada su djeca fascinirana vlastitim tijelima, dijelovima tijela i tijelima drugih. Za malo je dijete zdravo postavljati pitanja o dijelovima tijela i zanimati se za ovaj aspekt svog razvoja. Međutim, ako roditelj procjenjuje da je dijete previše zaokupljeno seksualnim pitanjima i ponašanjem, i ne zna kako se učinkovito nositi sa time, tada bi moglo biti korisno potražiti podršku obiteljskog liječnika ili psihologa. Naime, dijete koje je bilo izloženo neprimjerenom sadržaju u medijima, ili koje je doživjelo seksualno zlostavljanje možda je naučilo određena seksualna ponašanja i stavove koji mogu rezultirati problematičnim seksualnim ponašanjem.

Kako prisustvovati događaju ili druženju ukoliko postoji vjerojatnost da će zlostavljač biti prisutan?

Ovo je uobičajena situacija s kojom se susreću roditelji čije je dijete zlostavljao rođak, susjed ili obiteljski prijatelj. Obzirom na složenost ove situacije korisno je unaprijed odvojiti vrijeme kako bi promislili o mogućem tijeku događaja, vjerojatnim sudionicima i situacijama kao i mogućim ishodima. Odluka se morati donijeti u najboljem interesu sigurnosti i dobrobiti djeteta i obitelji što znači da se dijete treba osjećati ugodno i biti zaštićeno u svakom trenutku. Pri donošenju odluke može biti korisno zatražiti podršku prijatelja ili člana obitelji od povjerenja ili pak raspraviti situaciju sa stručnjakom.

Što ako je počinitelj dio moje obitelji?

Saznanje da je dijete povrijedio netko koga roditelj i dijete poznaju i kome vjeruju može predstavljati dodatne izazove roditelju. Vjerojatno je da će se roditelj suočiti s nizom emocija, specifičnih za ovu situaciju, s kojima se drugi ljudi ne mogu poistovjetiti niti ju u potpunosti razumjeti.

Mogući osjećaji roditelja / skrbnika:

- ljutnja prema počinitelju jer je povrijedio dijete i iznevjerio povjerenje, i djeteta i roditelja
- krivnja što nije znao da se zlostavljanje događa ili što još uvijek ima osjećaje bliskosti prema osobi koja je povrijedila dijete
- gubitak vjere u svoju procjenu ili roditeljski kapacitet
- ukoliko je zlostavljanje počinio brat ili sestra, roditelj može biti u nedoumici oko toga kako se postaviti prema oboje djece (pružiti podršku djetetu koje je povrijeđeno i istovremeno zaštititi drugo dijete)
- strahovi vezano za financijsku sigurnost i svakodnevni praktični život, a koji se mogu promijeniti kod odlaska člana obitelji koji je zlostavljao dijete
- osjećaj gubitka člana obitelji, koji je zlostavljao dijete, prilikom prekidanja odnosa
- ljutnja prema djetetu zbog „ometanja“ obitelji ili gubitka člana obitelji, pogotovo ako je počinitelj partner roditelja.

Nitko nema pravo procjenjivati i osuđivati način na koji se roditelj osjeća, ali je važno da roditelj pronađe način kako se efikasno nositi sa tim emocijama kako bi sigurnost djeteta bila prioritet.

Postoji još mnogo nedoumica i pitanja na koja roditelji mogu tražiti odgovor, a za sva dodatna pitanja, kao i za stručnu podršku djetetu, mogu se obratiti u Dječji dom „Tić“ Rijeka.



Dječji dom „Tić“ Rijeka
Beli Kamik 11, Rijeka
Telefon: 051 215 670
tic@tic-za-djecu.hr
www.tic-za-djecu.hr

Dječji dom „Tić“ Rijeka javna je ustanova socijalne skrbi specijalizirana za rad s djecom i mladima koji su proživjeli nasilje, zlostavljanje ili zanemarivanje te koji žive u rizičnim obiteljima. Multidisciplinarni tim stručnjaka svakodnevno pruža pomoć i podršku djeci, mladima i njihovim obiteljima kroz savjetovanište, poludnevni boravak za djecu i preventivnu djelatnost, a svake godine se u rad ustanove uključi više od 400 djece iz Rijeke te susjednih gradova i županija. Sve su usluge za korisnike besplatne, a u svom radu ustanova surađuje sa svim institucijama i organizacijama koje brinu za dobrobit djece te čuvaju njihova prava i interese. Značajnu podršku radu ustanove pruža i veliki broj volontera.

Poludnevni boravak je program za djecu koja imaju poteškoće uvjetovane smanjenim kapacitetom roditelja za nošenje s roditeljskom ulogom. Kroz rad s odgajateljima i psiholozima, djeca dobivaju stručnu podršku u nošenju s kompleksnom obiteljskom situacijom, prilagodbu u školskom okruženju i među vršnjacima te se uključuju u različite slobodne aktivnosti. Roditeljima se pruža podrška usmjerena na unapređenje roditeljske skrbi i odnosa sa djecom. U poludnevni boravak djecu upućuje Zavod za socijalni rad.

Savjetodavni rad odnosi se na stručni tretman djece i mladih koji su proživjeli neki oblik nasilja, zlostavljanja ili drugog traumatskog iskustva (npr. konflikti razvod roditelja, agresivni vršnjaci te stručnu podršku njihovim nezlostavljajućim roditeljima, skrbnicima i obiteljima kako bi se lakše nosili s navedenim situacijama i pružili adekvatnu podršku djeci. Za dolazak nije potrebna uputnica.

Preventivna djelatnost usmjerena je na povećanje informiranosti i osjetljivosti društva za problem zlostavljanja i zanemarivanja i zaštite prava djece te edukaciju šire javnosti, roditelja, studenata i stručnjaka koji rade s djecom.

LITERATURA

- Ahmad, N. i Nasir, R. (2010). Emotional Reactions and Behavior of Incest Victims. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5, 1023-1027.
- Barak, A. (2005). Sexual harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*, 23(1), 77-92.
- Bilić, V., Buljan-Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Naklada Slap: Zagreb.
- Briere, J. (1992). *Child abuse trauma: Theory and treatment of the lasting effects*. Newbury Park, CA: Sage.
- Buljan-Flander, G. i Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.
- Cohen, J. A. i Mannarino, A. P. (2000). Predictors of treatment outcome in sexually abused children. *Child Abuse and Neglect*, 24, 983-994
- Cohen, J. A., Mannarino, A. P. i Murray, L. K. (2011). Trauma-focused CBT for youth who experience ongoing traumas. *Child Abuse & Neglect*, 35(8), 637-646.
- Finkel, K. C. (1994). Sexual abuse and incest. What can you do?. *Canadian family physician*, 40, 935.
- Finkelhor, D. (1994). The international epidemiology of child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 18 (5), 409-417.
- First Orlando Counseling (2020). *5 Types of Sexual Abuse*. <https://firstorlandocounseling.com/blog/2020/1/9/5-types-of-sexual-abuse>
- Hall, R. C., i Hall, R. C. (2007). A profile of pedophilia: definition, characteristics of offenders, recidivism, treatment outcomes, and forensic issues. *In Mayo Clinic Proceedings (Vol. 82, No. 4, pp. 457-471)*. Elsevier.
- Henry, N., Flynn, A., i Powell, A. (2019). Image-based sexual abuse: Victims and perpetrators. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 572, 1-19.
- Kendall-Tackett, K. A., Williams, L. M. i Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113, 164-180.
- Kocijan-Hercigonja, D., Buljan – Flander, G. (1998). *Prepoznavanje i osnovne smjernice tretmana seksualno zlostavljane djece*. Marko M: Zagreb.
- Kolko, D. J. i Kazdin, A. E. (1993). Emotional/behavioral problems in clinic and nonclinic children: Correspondence among child, parent, and teacher reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34, 991-1006.

Komalasari, G. A. K. i Pariniti, A. A. S. P. (2020). Incest In The Dimension Of Sexual Violence Against Children. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, Vol. 21, 232-239.

Makarun N., Bubnić, U. (2016). Kako razgovarati sa žrtvom spolnog zlostavljanja, *Zaštita prava djece i mladih na seksualno zdravlje: Zbornik radova s interdisciplinarnog znanstveno-stručnog skupa*, 99 – 104, https://www.academia.edu/40914010/Za%C5%A1tita_prava_djece_i_mladih_na_seksualno_zdravlje.

Martin, E. K., i Silverstone, P. H. (2013). How much child sexual abuse is “below the surface,” and can we help adults identify it early?. *Frontiers in Psychiatry*, 4, 58.

Mihaljević, K i Tukara Komljenović, J. (2017). #reagiraj : elektroničko seksualno nasilje nad i među djecom i mladima (brošura). <http://zenskasoba.hr/docs/Bro%C5%A1ura%20REAGIRAJ.pdf>

Miller-Perrin, C.L. i Perrin R.D. (2013). *Child Maltreatment: An Introduction*. Thousand Oaks: Sage Publication.

National Center on Child Abuse and Neglect (1996). *Child maltreatment 1994: Report from the states to the National Center on Child Abuse and Neglect*. Washington, DC: US Government Printing Office.

Pećnik, N. (2003). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Naklada slap: Zagreb.

Sarajlić, H. (2018). *Pomoć i podrška djeci seksualne viktimizacije*. (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).

Saywitz, K.J., Mannarino, A.P., Berliner, L. i Cohen, J.A. (2000). Treatment for Sexually Abused Children and Adolescents. *American Psychologist*, 55 (9), 1040- 1049.

Sladović, B. (1998.) Znanje, iskustvo i potrebe stručnjaka u radu sa spolno zlostavljanom djecom. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 5, 27-39.

Turner, H., Hamby, S. i Banyard, V. (2013). Poly-victimization: Childhood Exposure to Multiple Forms of Victimization. <https://calio.org/wp-content/uploads/2014/04/poly-victimization-childhood-exposure-to-multiple-forms-of-victimization-updated-9-10-14.pdf>

Vranić, A., Karlović, A. i Gabelica, M. (2002). Incidencija zlostavljanosti u djetinjstvu na uzorku zagrebačkih studenata. *Suvremena psihologija*, vol.5.

Žakula Desnica, T. (2015). Seksualno zlostavljanje djece: pedofilija, Tajna uništenog djetinjstva, *Narodni zdravstveni list*, 668 (57), 15 – 16.

Žakula Desnica, T. (2016) Seksualno zlostavljanje djece: Pravovremena intervencija i stručni tretman, *Zaštita prava djece i mladih na seksualno zdravlje: Zbornik radova s interdisciplinarnog znanstveno-stručnog skupa*, 90 – 98, https://www.academia.edu/40914010/Za%C5%A1tita_prava_djece_i_mladih_na_seksualno_zdravlje.



Dječji dom „Tić“ Rijeka
Beli Kamik 11, Rijeka
Telefon: 051 215 670
tic@tic-za-djecu.hr
www.tic-za-djecu.hr

Dječji dom „Tić“ Rijeka